JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

MTIHANI WA ELIMU YA SEKONDARI KIDATO CHA PILI, 2011

021 **KISWAHILI**

Muda: 2:30 **MAJIBU** **Mwaka: 2011**

Maelekezo

1. Karatasi hii in sehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **kumi (10)** .

2. Jibu maswali **yote** .

3. Majibu **yote** yaandikwe kwenye nafasi ulizopewa.

4. Majibu yote yaandikwe kwa kaalamu yenye wino wa bluu au mweusi.

5. Vifaa **vyote** vya mawasiliano visivyoruhusiwa **havitakiwi** katika chumba cha mtihani.

6. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa sehemu ya juu upande wa kulia.

maktaba.tetea.org
TETEA

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

SEHEMU A
UFAHAMU (ALAMA 15)

1. Soma Kifungu cha Habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata:

Lugha yoyote, hasa lugha inayokuwapo na iliyopo hai, inatokana na mazingira ya watu na utamaduni wao. Kiswahili ni lugha ya Afrika Mashariki kuliko lugha nyingine yoyote kujulikana na kuungwa mkono zaidi katika Afrika Mashariki kuliko lugha nyingine yoyote ya Afrika. Umaarufu wake umeifanya ikubalike kuzungumzwa ndani ya Bunge la Afrika na katika vikao vya Umoja wa Mataifa.

Ajabu ni kwamba wapo watu ambao wanaandika ati Kiswahili ni lugha ya kigeni, yaani asili yake si Afrika. Tena bila aibu wanaandika kuwataja Waarabu kuwa waasisi wa lugha hii adhimu ya Kiswahili eti kwa sababu tu yako baadhi ya maneno ya Kiarabu yaliyotumiwa katika msamiati wa Kiswahili kama vile "elimu, enzi, laki, hadhi, fanusi na kitabu".

Ujio wa Waarabu Pwani ya Afrika Mashariki ulikuwa ni tukio la kihistoria tu, ukiwa na umuhimu kama ule wa Wazungu na Wahindi kule Ethiopia ambao walichangia kwa namna ya kikristo, hali kadhalika Uswahili pia huathiriwa na umaarufu wa dini kwa mfano kwa kuimarisha Uislamu. Hivyo, Uswahili si utamaduni wa Kiarabu.

Wapo wanaoshadilikia kuwa utamaduni wa Kiswahili ni wa kigeni, lakini Kiswahili ni mali mwenyewe kwa vile hata lugha za zamani za watu hao wateule waswahili, Kiswahili kimetokana na muunganiko wa lugha zaidi ya moja. Kama vile lugha hii ilivyothubutu kuwa ya Afrika na utamaduni wake una ithibati kamili kuwa ni utamaduni wa Afrika.

Dhana yenye mashiko kwa baadhi ya wasomi ni kwamba, utamaduni wa Kiswahili chimbuko lake ni mwambao wa Afrika Mashariki. Ukichukua tawi lolote la mila na desturi za Kiswahili utaona kuwa shina lake ni Afrika: harusi, ada, malezi, itikadi, yote yanashadidia hilo.

MASWALI

a. Andika kichwa cha habari uliyoisoma kwa maneno yasiyozidi matano.
Chimbuko la Kiswahili na Utamaduni

b. Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu cha habari.
(i) Diriki - Thubutu au kuwa na ujasiri wa kufanya kitu.
(ii) Asisi - Anzisha au weka msingi wa jambo.
(iii) Thubutu - Ujasiri wa kuchukua hatua.
(iv) Ithibati - Uhakika au uthibitisho wa jambo.
(v) Shadidia - Toa msisitizo au uthibitisho wa jambo.

c. Taja mawazo makuu manne anayojadili mwandishi kuhusu chimbuko la lugha ya Kiswahili.
(i) Kiswahili ni lugha ya Afrika Mashariki yenye mizizi ya utamaduni wa Kiafrika.

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

(ii) Kiswahili kimeathiriwa na mchanganyiko wa lugha na tamaduni mbalimbali.
(iii) Kiswahili kinaelezwa kuwa lugha ya Afrika inayothibitisha utamaduni wa bara hili.
(iv) Kiswahili kinatambuliwa kwa mchango wake katika kuendeleza mawasiliano ya watu wa Afrika.

d. Andika ufupisho wa habari hii kwa maneno yasiyopungua 50 na yasiyozidi 80.

- Kiswahili ni lugha ya Kiafrika yenye chimbuko katika mwambao wa Afrika Mashariki. Lugha hii inahusiana moja kwa moja na utamaduni wa Kiafrika kwa kuwa ilitokana na mchanganyiko wa lugha mbalimbali. Kiswahili pia linathibitisha mila, desturi, na itikadi za Kiafrika, huku likionekana kama sehemu muhimu ya mawasiliano barani Afrika.

SEHEMU B

UTUMIZI WA LUGHA NA USAHIHI WA MAANDISHI (ALAMA 15)

2. (a) Baini makosa ya matumizi ya lugha katika sentensi zifuatazo na uziandike kwa usahihi.
(i) Chai imeingia inzi.
- Chai imeingiliwa na inzi.

(ii) Nilikwenda kwake asubuhi sana nikamkuta hayupo.
- Nilienda kwake asubuhi sana lakini sikumkuta.

(iii) Naomba unisevu angalau buku.
- Naomba unisaidie angalau shilingi elfu moja.

(iv) "Habari zilizotufikia hivi punde kwenye chumba chetu cha matangazo ni kwamba basi aina ya Scania linalosafiri toka Dar es Salaam kwenda Tanga limepata ajali kwenye daraja la mto Wami na watu saba wameuawa papo hapo. Habari zaidi mtazipata kwenye taarifa zetu za habari".
- "Habari zilizotufikia hivi punde ni kwamba basi aina ya Scania lililokuwa likisafiri kutoka Dar es Salaam kwenda Tanga limepata ajali kwenye daraja la mto Wami, na watu saba wamefariki papo hapo. Habari zaidi zitapatikana katika taarifa zetu za habari".

(v) Baada ya mahojiano ya muda mrefu, mwisho wa siku ukweli ulijulikana.
- Baada ya mahojiano ya muda mrefu, hatimaye ukweli ulijulikana.

(b) Jina lako ni Tabu. Unaumwa na umefika hospitalini kupata matibabu. Tunga dayalojia isiyozidi sentensi tano ukiongea na daktari aliyekupokea.

Jibu:

Tabu: Shikamoo daktari. Naumwa na nimekuja kwa ajili ya matibabu.
Daktari: Marahaba. Unaumwa nini hasa?
Tabu: Ninasikia maumivu makali ya tumbo na kizunguzungu.
Daktari: Umeanza lini kuhisi dalili hizo?
Tabu: Zimeanza jana usiku baada ya kula chakula cha jioni.
Daktari: Sawa, tutafanya vipimo ili kubaini tatizo na kisha tutakutibu.

(c) Kwa kila kauli hapo chini andika KWELI kwa kauli ambayo ni sahihi na SI KWELI kwa kauli ambayo si sahihi mbele yake.
(i) Popote pale mawasiliano baina ya watu hutawaliwa na mada, wakati, mahali na wazungumzaji. KWELI
(ii) Muktadha ni mazingira ambayo mazungumzo yanafanyika. KWELI

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

(iii) Rejesta ni mtindo wa lugha inayotumika kulingana na mazungumzo na maandishi.   KWELI
(iv) Maneno yasiyo sanifu yanayozungumzwa na kikundi kidogo cha watumiaji wa lugha huitwa "simo". SI KWELI
(v) Sarufi maumbo ni taaluma inayoshughulikia mjengo wa maneno katika tungo.   KWELI.

3. (a) Chunguza kwa makini jedwali la fumbo la maneno, kisha ulijaze kwa kuandika neno moja lenye maana sawa na maelezo uliyopewa.

Kwenda chini:
1. Kipande cha sauti/sehemu ya neno isiyobadilika.
Shina
5. Mbinu mojawapo ya uundaji wa maneno mapya mfano: bicycle–baiskeli.
Ukopeshaji
6. Tendo la kupachika vipande sauti vya neno kabla au baada ya mzizi/shina la neno ili kuongeza au kubadili maana ya neno hilo.
Ambatani
8. Aina ya viambishi vyenye kuonesha urekebishaji wa kitenzi. Mfano: “Wale ambao walitoroka jana waje ofisini.”
Sharti
9. Sehemu ya neno katika kitenzi ambayo aghalabu huweza kuwa kimu au shina la tendo. Mfano: “ku-l-a.”
Mzizi
10. Idadi ya aina ya maneno ambayo si vielezi.
Nane

Kwenda kulia:
2. Mnyumbuliko wa tendo: “iba” katika hali ya kutendwa.
Ibiwa
3. Maneno yaliyoingizwa katika kamusi na kuandikwa kwa wino mzito na kupewa ufafanuzi.
Mada
4. Shina la kitenzi “-pigan-.”
Piga
7. Jina/nomino inayotaja aina ya kiumbe anayepewa kuishi sehemu chafu aghalabu chooni.
Ngesi

(b) Ainisha aina za maneno yaliyopewa mistari.
(i) Hapa leo patachimbika, hatoki mtu hadi <u>kieleweke!</u>
Kihisishi
(ii) Mwalimu <u>aliyebiiwa</u> mkoba wake amekamata jana.
Kitenzi
(iii) Hata ndege hukaa <u>wawili</u> wawili!
Vielezi
(iv) Chema chelewa, wema ni sawa wa sako.

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

Methali
(v) Heri nusu shari kuliko shari kamili.
Semi

SEHEMU D
FASIHI (ALAMA 40)

4. (a) Kwa kila methali uliyopewa onesha fundisho lake katika maisha ya kila siku kwa kuchagua maelezo uliyopewa chini. Weka herufi ya jibu lako mbele ya methali husika.
(i) Usiache mbachao kwa msala upitao.....
B. Usidharau kile kilichokusetiri awali kwa sababu umepata kipya.

(ii) Mgaagaa na upwa hali wali mkavu.....
D. Mwenye kutafuta kwa bidii hupata.

(iii) Mwenda tezi na omo marejeo ngamani.....
A. Utahangaika huku na kule lakini hatimaye utarejea matuo.

(iv) Mchelea mwana kulia hulia yeye.....
C. Usipochukua hatua ya kuthibiti uovu mapema utakuja kupata madhara/hasara kubwa zaidi baadae.

(v) Fadhila mfanyie mbuzi mwanadamu atakuudhi.....
E. Tenda wema uende zako, usingoje shukrani.

(b) Chagua neno sahihi kutoka kwenye kisanduku ili kukamilisha maana kutoka katika sentensi ulizopewa:
Ngano, tarihi, visasili, vigano, soga, hadithi, semi, ushairi, sanaa za maonesho, methali.

(i) Ni hadithi fupi zinazosimulia matukio muhimu ya kihistoria mfano ya huzuni au furaha. **Tarihi**
(ii) Ni hadithi za mwanzo kabisa. Ni hadithi za mapokeo, husimulia juu ya matukio ya binadamu na maisha yake (Historia) pamoja na kuingiza mambo yanayosadikiwa na jamii fulani ya watu (itikadi). **Visasili**
(iii) Ni hadithi fupi yenye kuelezea vyanzo au asili ya tabia au mambo fulani. Wahusika wake huwa kama vile wanyama, miti, mawe, milima na vitu vingine vilivyo hai na visivyo na uhai. **Ngano**
(iv) Ni hadithi fupi za kuchekesha na kukejeli, wahusika wake ni watu wa kubuni. **Soga**
(v) Ni hadithi fupi zinazoelezea makosa au uovu wa watu fulani na kuelezea maadili yanayofaa. **Vigano**
(vi) Tanzu zake ni ngano, tarihi, visasili, vigano na soga. **Hadithi**
(vii) Tanzu zake ni nyimbo au maghani, ngojera na utenzi. **Ushairi**
(viii) Tanzu zake ni majigambo, tambiko, miviga, ngoma, michezo ya watoto na utani.
Sanaa za maonesho
(ix) Tanzu zake ni methali, vitendawili, misemo na mafumbo. **Semi**
(x) Kimuundo zina uwili wa mpangilio wenye ukinzani. **Methali**

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

(c) Soma utungo ufuatao kisha hakiki maudhui yake:

1. Lahaula! Nimeumia.
Madhila yamenijia.
Kaniletea udhia.
Nyigu!

2. Nalikuwa mejikalia.
Mtini nimetulia.
Tunda langu najilia.
Nyigu!

3. Nyuma lilikotokea,
Machoni sikulitia.
Kalioni likatua,
Nyigu!

4. Lilifanya kuvizia.
Kuja kunizengea.
Kwa hila kanidandia,
Nyigu!

5. Nyuma limeng'ang'ania.
Mwenzenu ninaumia.
Kalio limeshikilia,
Nyigu!

6. Kunani kadhamiria,
Kung'ata pa kukalia.
Lipi nilokukosea,
Nyigu!

7. Tazama kumevimbia.
Naumia kikalia.
Ja'pilipili metia.
Nyigu!

8. Naulizia hebu nambia.
Kosa nilokutendea,
Ukaja kunionea.
Nyigu!

9. Mbele ungetokea.

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA

Kama ngumi wazijua.
Kareti ngekupangua.
Nyigu!

10. Usitambe achilia,
Njoo mbele nakwambia.
Wallah utaumia.
Nyigu!

Maswali
(i) Nini dhamira ya mtunzi wa utungo huu?
Dhamira ya mtunzi ni kuonesha madhila anayokumbana nayo baada ya kushambuliwa na nyigu na pia kuelezea hisia zake za uchungu na maumivu.

(ii) Ni mgogoro gani unaomkabili mtunzi?
Mtunzi anakabiliwa na mgogoro wa kushambuliwa na nyigu, hali inayosababisha maumivu makali na usumbufu.

(iii) Taja mhusika mkuu katika utungo huu na dhima yake.
Mhusika mkuu ni nyigu. Dhima yake ni kuwa chanzo cha maumivu na mateso kwa mtunzi.

(iv) Maisha ya mtunzi yalikuwaje kabla ya ubeti wa tatu?
Kabla ya ubeti wa tatu, maisha ya mtunzi yalikuwa ya utulivu na furaha, alikuwa ameketi mtini na kula tunda lake kwa amani.

(v) Taja fundisho ulilopata kutokana na tukio lililomtokea mtunzi wa utungo huu.
Fundisho ni kwamba katika maisha kunaweza kutokea matatizo yasiyotarajiwa, hata katika wakati wa furaha na utulivu, hivyo mtu anapaswa kuwa tayari kuyakabiliana.

SEHEMU E
UANDISHI WA INSHA/UTUNGAJI (ALAMA 15)

5. (a) Andika insha ya kisanaa ukisimulia kisa chochote halisi au cha kubuni.
Insha yako isizidi maneno mia mbili na hamsini. Mambo ya kuzingatia:
• Matumizi ya lugha ya kisanaa.
• Mtiririko mzuri wa visa na matukio.
• Kuwepo na ujumbe kwa hadhira.
• Kufuata kanuni za uandishi bora.

JIBU
Palikuwa na msichana mdogo aliyeitwa Neema, mwenye moyo wa huruma na ujasiri wa ajabu. Siku moja alipokuwa akitembea kando ya msitu wa kijiji chao, aliona mwanafunzi mwenzake aliyekuwa amejeruhiwa na hakuweza kusimama. Neema bila kusita alimsaidia kumrudisha kijijini licha ya hofu ya wanyama wa porini waliokuwa wakirandaranda usiku.

Safari hiyo haikuwa rahisi. Njiani walikutana na manyani wakali waliowatisha, lakini Neema alitumia akili kumwambia rafiki yake wabaki kimya mpaka wanyama hao waondoke. Hali hiyo iliongeza ujasiri wake wa kusaidia wengine hata katika mazingira magumu.

Baada ya kufika kijijini, Neema alisifiwa na wanakijiji kwa wema na ujasiri wake. Tukio hili lilifundisha kijiji chote thamani ya kuonyesha huruma na msaada kwa wengine bila kujali hali.

Ujumbe: Msaada na huruma ni msingi wa kuleta mshikamano katika jamii, hasa wakati wa changamoto.

(b) Njia za uhifadhi wa fasihi simulizi zina ubora na udhaifu wake. Andika insha ukijadili ubora na hasara za uhifadhi wa fasihi simulizi. Maneno yasizidi mia mbili na hamsini.

Uhifadhi wa fasihi simulizi una ubora wa kipekee, kwani huendeleza urithi wa kitamaduni na historia ya jamii. Hadithi, nyimbo, na methali hubeba hekima na maadili muhimu yanayofunzwa kizazi hadi kizazi. Aidha, fasihi simulizi ni njia rahisi na ya kiurahisi ya kuwasiliana, hata kwa watu wasio na uwezo wa kusoma na kuandika.

Hata hivyo, ina udhaifu kadhaa. Uhifadhi huu hutegemea zaidi kumbukumbu ya wahusika, hivyo kuna hatari ya maudhui kupotoshwa au kusahaulika. Pia, maendeleo ya teknolojia yamepunguza ushawishi wake, hasa miongoni mwa vijana.

Kwa ujumla, ingawa fasihi simulizi ina changamoto, ni jukumu la jamii kuhakikisha inahifadhiwa na kuboreshwa ili iendelee kuwa sehemu ya urithi wetu wa kitamaduni.

Find this and other free resources at http://maktaba.tetea.org
Prepared by Maria Marco for TETEA